

JÓZEF KOREDCZUK

ORCID: 0000-0002-3471-586X

Uniwersytet Wrocławski
jozef.koredczuk@uwr.edu.pl

Dyskryminacja wyznaniowa w świetle przepisów kodeksu karnego z 1997 roku

W rozdziale 24 kodeksu karnego z 1997¹ roku spenalizowano przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania. Pierwszym z nich, przewidzianym w art. 194 kodeksu, jest dyskryminacja wyznaniowa. Zgodnie z przywołanym przepisem dyskryminacja wyznaniowa polega na ograniczeniu człowieka w przysługujących mu prawach ze względu na jego przynależność wyznaniową albo bezwyznaniowość. Każdy, kto dopuszcza się tego czynu, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Identyczną treść zawierał także art. 192 kodeksu karnego z 1969² roku, który przewidywał jednak karę pozbawienia wolności do lat 5 oraz art. 2 dekretu z dnia 5 sierpnia 1949 roku o ochronie wolności sumienia i wyznania³.

Pod pojęciem „ograniczenia człowieka w przysługujących mu prawach” należy rozumieć faktyczne uniemożliwienie wykonywania tych praw lub choćby ograniczenie możliwości korzystania z nich. Zakresem kryminalizacji, przewidzianym w art. 194 kk, objęte jest również całkowite pozbawienie możliwości korzystania z wymienionych praw⁴.

Celem tego przepisu jest ochrona prawa każdego człowieka do posiadania własnych przekonań religijnych, zachowania określonego światopoglądu religijnego,

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku. Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553).

² Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 roku. Kodeks karny (Dz.U. Nr 13, poz. 94).

³ Dekret z dnia 5 sierpnia 1949 roku o ochronie wolności sumienia i wyznania (Dz.U. Nr 45, poz. 334).

⁴ K. Lipiński, *Rozdział XXIV. Przesłpstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania*, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021, s. 588.

obejmującego wyznawanie danej religii, jak i przekonań areligijnych, niewyznanie żadnej religii⁵. Przyjęcie bowiem pewnego światopoglądu, a składa się na niego wyznawanie określonej religii albo jej odrzucenie, oraz udział w czynnościach, ten wybór manifestujących, mają znaczenie dla poczucia tożsamości każdego człowieka, dla jego poczucia spójności między wartościami, które wyznaje, i tymi, którym odpowiadają jego zachowania⁶. Art. 194 kk jest przepisem wykonawczym w stosunku do art. 32 konstytucji⁷, przewidującego, że nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny. Czy chroni on to prawo, zdania w tym zakresie są podzielone, biorąc pod uwagę fakt, że normy prawa karnego w tym zakresie mają charakter subsydiarny. Zakaz dyskryminacji ze względu na religię lub światopogląd stanowi także wzmocnienie zasady równości wobec prawa. Równość wobec prawa ludzi zarówno wierzących (niezależnie od wyznania), jak i niewierzących jest konsekwencją posiadanej przez nich wolności wyboru światopoglądu religijnego lub areligijnego. Wolność wyboru światopoglądu religijnego skutkuje także tym, że przekonania religijne nie mogą stanowić kryterium w zakresie przyznawania lub też pozbawiania kogokolwiek jakichkolwiek uprawnień⁸. Dyskryminacja ze względu na religię i przekonania w prawie polskim łączona jest również z nietolerancją z wymienionych powodów, która jest na ogół początkiem nieszanowania praw innych osób⁹.

Podmiotem dyskryminacji może być każdy człowiek (osoba fizyczna), i tylko człowiek. Zakres przedmiotowy tego przestępstwa obejmuje bowiem wolność religijną jedynie w aspekcie indywidualnym. Przestępstwa tego może się dopuścić także tylko człowiek. Nie może go popełnić osoba prawna, na przykład poprzez decyzję kolegiálną zarządu — w takim wypadku współsprawcami są bowiem członkowie zarządu. Odpowiedzialność karna za przestępstwo z art. 194 kk jest niezależna od: 1) przynależności sprawcy do określonego stanu (świeckiego czy duchownego), 2) jego stosunku do religii (wierzący czy niewierzący), 3) związku z osobą pokrzywdzoną (rodzic czy opiekun przełożony)¹⁰.

⁵ P. Kozłowska-Kalisz, *Rozdział XXIV. Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2010, s. 399; W. Wróbel, *Komentarz do art. 194*, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. A. Wąsek, R. Zawłocki, t. 1, Warszawa 2010, s. 542; K. Grudzińska, *Sprawstwo czynu zabronionego w świetle art. 194 Kodeksu karnego z 1997 roku*, „Kościół i Prawo” 3, 2014, nr 1, s. 167.

⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 września 2013 roku (sygn. II CSK 1/13), LEX nr 1388592.

⁷ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz.U. Nr 78, poz. 483).

⁸ P. Kozłowska-Kalisz, *Rozdział XXIV. Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2023, s. 767.

⁹ P. Borecki, *Zakaz dyskryminacji ze względu na wyznanie lub światopogląd w prawie polskim*, „Studia Prawnicze” 2015, z. 4, s. 44.

¹⁰ K. Grudzińska, *Sprawstwo czynu zabronionego...*, s. 169; M. Makarska, *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania w Kodeksie karnym z 1997 roku*, Lublin 2005, s. 74.

Dyskryminacja, na co szczególnie warto zwrócić uwagę, polega na ograniczeniu przysługujących danej osobie praw, na odmiennym traktowaniu osób znajdujących się w jednakowej sytuacji, gdy nie istnieje obiektywna podstawa takiego różnicowania¹¹ — praw jej najpierw przyznanych, a następnie gwarantowanych przez państwo, które je przyznało. Dyskryminacja spenalizowana w art. 194 kk odnosi się do wszelkiego typu praw, zarówno tych o charakterze konstytucyjnym, jak również mających swe źródło w obowiązującym porządku prawnym oraz praw wynikających ze stosunku pracy¹². Pewni autorzy sugerują także, że odnosi się ponadto do praw wynikających z prawa zwyczajowego¹³. Nie wyobrażam sobie, by w państwie demokratycznym i praworządnym mogło dochodzić w stosunku do kogokolwiek do przypadków dyskryminacji, w tym wyznaniowej. Dyskryminacja jest bowiem pogwałceniem podstawowych praw i wolności człowieka, narusza jego godność.

Potwierdza to pośrednio Sąd Apelacyjny we Wrocławiu, który w uzasadnieniu wyroku z dnia 13 czerwca 2017 roku (sygn. II AKa 131/17) podaje, że w latach 2008–2015 z art. 194 kk nie skazano żadnej osoby. Ten pozytywny obraz burzą jednak inne ustalenia oparte nie na kryterium liczby osób skazanych, lecz na przykład na kryterium wszczętych w danej kategorii spraw postępowań karnych prowadzonych przez organy ścigania. Kierując się tym kryterium: w 2019 roku w przypadku dwóch postępowań stwierdzono, że dopuszczono się dyskryminacji wyznaniowej; w 2012 roku — 3, w 2011 roku — 1, w 2010 roku — 2, w 2006 roku — 1, w 2004 roku — 2, w 2003 roku — 1, w 2002 roku — 1, w 2001 roku — 1 i w 1999 roku — 1. W sumie w latach 1999–2019 prowadzonych było 61 postępowań w sprawach o czyn przewidziany w art. 194 kk. Z tego jednak tylko w 15 przypadkach stwierdzono, że rzeczywiście doszło do dyskryminacji wyznaniowej¹⁴. Z kolei Wojciech Cieślak podaje, że w 1999 i 2000 roku skazano po dwie osoby z art. 194 kk¹⁵.

Głównym motywem działania sprawcy przestępstwa określonego w art. 194 kk są poglądy osoby dyskryminowanej. By można było mówić o dyskryminacji religijnej, sprawca przestępstwa dyskryminacji musi chcieć ograniczyć człowieka w przysługujących mu prawach ze względu na jego przynależność wyznaniową lub bezwyznaniowość¹⁶. Przestępstwem z art. 194 kk będzie w szczególności

¹¹ J. Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa 2008, s. 264.

¹² K. Grudzińska, *Sprawstwo czynu zabronionego...*, s. 173.

¹³ Por. np. J. Wojciechowska, *Rozdział XXIV. Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania*, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 1. *Komentarz do art. 117–221*, red. A. Wąsek, Warszawa 2004, s. 722.

¹⁴ S. Romański-Cebula, *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania w polskim systemie prawnym*, Toruń 2020, s. 26–27, tab. 3a.

¹⁵ W. Cieślak, *Prawo karne. Zarys instytucji i naczelné zasady*, Warszawa 2010, s. 287, tab. 12.

¹⁶ M. Poniatowski, *Dyskryminacja ze względów religijnych w zakresie zatrudnienia i pracy w kontekście art. 194 polskiego Kodeksu karnego z 1997 r.*, „*Studia Redemptorowskie*” 2012, nr 10, s. 469.

ograniczanie praw wynikających z wolności religii. Dotyczy to na przykład polecenia wykonywania pracy w dni świąteczne czy też obowiązku wykonywania czynności naruszających tak zwaną klauzulę sumienia¹⁷.

Ograniczenie w przysługujących prawach musi dotyczyć konkretnej osoby lub konkretnie oznaczonej grupy osób. Sama zapowiedź takiego ograniczenia w przyszłości uczyniona w formie abstrakcyjnej nie stanowi wyczerpania znamion przestępstwa określonego w art. 194 kk, a nawet nie jest jego usiłowaniem. Przestępstwo to bowiem jako skutkowe jest dokonane dopiero z chwilą faktycznego nastąpienia ograniczenia¹⁸. Przy czym ocena, czy danego rodzaju zachowanie jest przejawem dyskryminacji, musi mieć charakter obiektywny.

Rzeczony przestępstwo może być popełnione jedynie w zamiarze bezpośrednim. Zatem w szczególności należy podzielić stanowisko, że jeżeli ktoś także uprzywilejowuje daną osobę w przysługujących jej prawach ze względu na jej przynależność wyznaniową lub bezwyznaniowość, to można mu postawić zarzut popełnienia przestępstwa z art. 194 kk tylko wówczas, gdy jednocześnie wiedział o przynależności wyznaniowej innej osoby, która na skutek tego uprzywilejowania została ograniczona w jej prawach.

Zwraca się uwagę, że przynależność wyznaniowa, o której mowa w analizowanym przepisie, oznacza uczestnictwo w określonej wspólnotie religijnej. Zараzem jednak zgodność wyobrażenia sprawcy co do tego, członkiem jakiej konkretnie wspólnoty religijnej jest pokrzywdzony, w rzeczywistości nie ma znaczenia dla bytu przestępstwa z art. 194 kk. Zakres osobowy ochrony wynikającej z analizowanego przepisu obejmuje także grupy osób, zwłaszcza zorganizowanych w związki wyznaniowe. Językowa forma art. 194 kk wskazuje także, że kryminalizacją objęta jest dyskryminacja dzieci ze względu na ich przynależność wyznaniową albo bezwyznaniowość, także wówczas, gdy dopuszczają się jej rodzice, na przykład w rodzinach zróżnicowanych religijnie lub światopoglądowo. Nie mamy natomiast do czynienia z dyskryminacją wyznaniową, gdy kryterium wyznaniowe stosuje związek wyznaniowy. Pod tym jednakże warunkiem, że nie dotyczy to prowadzonej przez niego działalności polegającej na realizacji zadań publicznych, które finansowane są ze środków publicznych¹⁹.

Nie można także traktować jako zachowania wypełniającego znamiona czynu z art. 194 kk tak zwanego shunnigu (to jest ostracyzmu religijnego), w ramach którego następuje zerwanie wszelkich kontaktów (w tym religijnych, rodzinnych, towarzyskich, społecznych, a niekiedy nawet ekonomicznych) przez członków

¹⁷ W. Wróbel, *Rozdział XXIV. Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania*, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 2. *Komentarz do art. 117–211a*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2017, s. 635.

¹⁸ M. Filar, *Rozdział XXIV. Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, Warszawa 2016, s. 1200.

¹⁹ W. Wróbel, *Rozdział XXIV. Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania*, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 2. *Komentarz do art. 117–277*, red. A. Zoll, Kraków 2006, s. 575.

danej grupy z byłymi współwyznawcami, którzy odeszli z danej wspólnoty religijnej lub zostali z niej wykluczeni. Shunnigu nie można uznać za formę dyskryminacji, ponieważ jego celem nie jest ograniczanie człowieka w przysługujących mu prawach, chociaż jest on pewną formą wykluczenia społecznego, stosowaną niekiedy w stosunku do osób, które dokonały apostazji²⁰.

Należy jednak zauważyć, że ustawa karna subtelnie różnicuje poziom ochrony osób wyznających światopogląd religijny i wyznawców światopoglądu niereligijnego. Wskazuje na to chociażby art. 196 kk, który kryminalizuje przestępstwo obrazy uczuć religijnych innych osób poprzez publiczne znieważenie przedmiotu czci religijnej lub miejsca przeznaczonego do publicznego wykonywania obrzędów religijnych. Obraza uczuć związanych z innego rodzaju światopoglądem (niereligijnym) nie jest już kryminalizowana.

Opis przestępstwa z art. 194 kk nie obejmuje także kryminalizacji z uwagi na przekonania moralne lub obyczajowe, mimo tego, że przekonania te mogą pozostawać w zakresie konstytucyjnej ochrony wolności sumienia. Ich karnoprawna ochrona uzależniona jest jednak od ewentualnego uzasadnienia religijnego, a więc możliwości zakwalifikowania tych przekonań jako „wyznaniowych” lub „bezwyznaniowych”²¹. Choć przestępstwo dyskryminacji wyznaniowej zostało spenalizowane w rozdziale kodeksu poświęconym przestępstwom przeciwko wolności sumienia i wyznania, to jednak ochrona przewidziana w art. 194 kk koncentruje się głównie na wolności wyznania (podobnie jak w przypadku pozostałych przepisów w tym rozdziale przewidzianych). Jest to o tyle istotne, że mimo tego, iż zarówno wolność sumienia, jak i wolność wyznania są spenalizowane w tym samym rozdziale, to jednak obie te wartości — czyli sumienie i religia — nie zawsze są ze sobą nierozzerwalnie związane. Z sytuacją taką mamy do czynienia chociażby w wypadku osób niewyznających żadnej religii, w stosunku do których trudno jest mówić o ich ochronie z tytułu wolności wyznania. Niewątpliwie przysługuje im jednak ochrona prawna z tytułu posiadanej przez nie wolności sumienia, której to ochrony należy doszukiwać się w uregulowaniu art. 194 kk (w zakresie bezwyznaniowości)²².

Art. 194 kk nie jest jedynym przepisem w kodeksie karnym, który odnosi się do dyskryminacji wyznaniowej. Przepisy do niej się odnoszące znajdujemy również w rozdziale 16 kodeksu, określającym przestępstwa przeciwko ludzkości. Gdzie mamy między innymi tak zwane „przestępstwa dyskryminacyjne” wyodrębnione ze względu na przynależność wyznaniową danej osoby lub wyznającą określony światopogląd. Należą do nich przede wszystkim przestępstwo ludobójstwa, spenalizowane w art. 118 kk, i dyskryminacji, spenalizowane w art. 119 kk. Wolność sumienia i wyznania stanowi poboczny (dodatkový) przedmiot ochrony w odniesieniu do przestępstw przewidzianych w wymienionych artykułach.

²⁰ Z. Gądzik, *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania*, Warszawa 2021, s. 8.

²¹ W. Wróbel, *Rozdział XXIV. Przestępstwa...* (Warszawa 2017), s. 636.

²² K. Lipiński, *Rozdział XXIV...*, s. 585.

W związku z powyższym zasadnie konstatuje Natalia Kłączyńska, że ochrona z art. 194 kk obejmuje prawa człowieka przysługujące zbiorowości. Traktują o tym przede wszystkim art. 118 § 1²³ i art. 119 § 1²⁴ kk. Wprawdzie w przeciwieństwie do art. 118 i 119 kk, dotyczących dyskryminacji osoby lub grupy osób, art. 194 kk mówi o ograniczaniu człowieka w przysługujących mu prawach, ale stosowanie wykładni zawężającej, ograniczającej zakres zastosowania art. 194 kk tylko do naruszania praw jednostki jest niedopuszczalne, prowadzi bowiem do powstania luki, w której dyskryminacja zbiorowości o określonej tożsamości światopoglądowej, w szczególności związków wyznaniowych, w korzystaniu z przysługujących im praw pozostałaby — poza szczególnymi przypadkami, o których mowa w art. 118 i 119 kk — bezkarna²⁵.

Biorąc pod uwagę powyższe względy, zdaniem Ryszarda Stefańskiego art. 194 kk nie chroni przed dyskryminacją wyznaniową ze względu na poglądy religijne jednostki, ponieważ w ramach jednego wyznania mogą pojawiać się odmienne opinie dotyczące różnych aspektów danego wyznania, na które wpływ mogą mieć na przykład przywódcy religijni, różny sposób sprawowania kultu czy inna interpretacja tekstów uznawanych za święte. Wspomniany autor dodaje jednak, że wymieniony przepis ma zastosowanie jedynie do wyznań legalnie działających w Polsce²⁶.

W art. 194 kk określono jedynie skutek działania dyskryminacyjnego w postaci ograniczenia przysługujących danej osobie praw, nie podając tego, w jaki sposób może to nastąpić. Oznacza to, że owo prawo bynajmniej nie musi być — samo w sobie — powiązane ze sferą wolności sumienia i wyznania, a zatem w istocie może być to prawo dotyczące jakiegokolwiek sfery życia jednostki²⁷. Pozostawiono to praktyce. W związku z czym w praktyce poszczególne osoby mogą powoływać się na różne zdarzenia rzekomo ograniczające ich prawa, spośród których nie każde jednak może zostać za takie uznane przez sąd. Między innymi w uzasadnieniu wyroku z dnia 28 października 1998 roku (sygn. I ACa 612/98) Sąd Apelacyjny w Łodzi stwierdził, że nie jest formą dyskryminacji praw osoby niewierzącej

²³ Art. 118 § 1 kk. Kto w celu wyniszczenia w całości albo w części grupy [...] wyznaniowej lub grupy o określonym światopoglądzie, dopuszcza się zabójstwa albo powoduje ciężki uszczerbek na zdrowiu osoby należącej do takiej grupy, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 12 albo karze dożywotniego pozbawienia wolności.

²⁴ Art. 119 § 1 kk. Kto stosuje przemoc lub groźbę bezprawną wobec grupy osób lub poszczególnej osoby z powodu jej przynależności [...] wyznaniowej lub z powodu jej bezwyznaniowości, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

²⁵ N. Kłączyńska, *Prawnokarne znaczenie norm zawierające zakaz dyskryminacji*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2003, nr 12, s. 56–57.

²⁶ R.A. Stefański, *Prawo karne materialne. Część szczególna*, Warszawa 2009, s. 243; A. Cylwik, *Wolność sumienia i wyznania w konstytucji RP oraz jej ochrona prawno-karna*, [w:] *Ustrój państwa, myśl polityczno-prawna, współczesne systemy rządów. Prace ofiarowane prof. zw. nauk prawnych Adamowi Jamrozowi*, red. S. Bożyk, A. Olechno, Białystok 2018, s. 328.

²⁷ K. Lipiński, *Rozdział XXIV...*, s. 589.

wywieszenie krzyża w miejscu publicznym (sali obrad Rady Miejskiej), jeżeli nie doszło do rzeczywistego naruszenia tym czynem dóbr osobistych danej osoby. Samo subiektywne odczucie osoby żądającej ochrony nie jest przy tym wystarczające do uznania, że do tego doszło²⁸. Podobnie orzekł w postanowieniu z dnia 15 lipca 2010 roku (sygn. III SW 124/10) Sąd Najwyższy, stwierdzając, że pozostawienie krzyża w lokalu wyborczym, na który pomieszczenie udostępniła szkoła podstawowa, nie może być odczytane jako dyskryminacja innych wyznań²⁹. Odmienne wskazują wytyczne wspólnotowego prawa antydyskryminacyjnego, które z powodu ochrony przekonań ateistycznych za przejaw dyskryminacji uważają: 1) ostantacyjne wystawianie symboli religijnych w miejscach publicznych (porządek konstytucyjny gwarantuje wprawdzie wierzącym wolność wyznawania każdej religii, z drugiej jednak strony gwarantuje on również niewierzącym wolność od jakiegokolwiek przymusu religijnego), 2) nauczanie określonej religii jako przedmiotu obowiązkowego w szkołach publicznych³⁰.

Można jednak mimo to stwierdzić, że w świetle powyższego w Polsce stosunkowo rzadko dochodzi do przypadków dyskryminacji wyznaniowej, że nie jest pod tym względem źle. Ale to nie do końca prawda. Pod czyny o charakterze dyskryminacyjnym zgodnie z przepisami kodeksu i praktyki na nich opartej podpadają także delikty spenalizowane w art. 119 § 1 oraz art. 257 kk.

Podstawowym kryterium kwalifikującym dany czyn jako dyskryminacja według art. 119 kk jest przynależność wyznaniowa lub nie danej osoby, w stosunku do której zastosowano przemoc lub groźbę bezprawną. Znamię „przynależność” w tym przepisie należy jednak odczytywać szerzej, niż to wynika z potocznego znaczenia tego wyrazu. Intencją bowiem ustawodawcy była nie tylko ochrona grup społecznych w określonym stopniu trwałości (na przykład wynikającej ze wspólnej historii, terytorium, języka, kultury itp.) czy formalnego zorganizowania (na przykład partie polityczne, stowarzyszenia, wspólnoty wyznaniowe), ale również wszystkich zbiorowości, które mogą być przedmiotem dyskryminacji z racji wyraźnych odrębności z tytułu urodzenia, pochodzenia, rasy, religii, głoszonych poglądów politycznych i wynikających z nich postaw³¹. Na uwarunkowania te, szczególnie aktualne i istotne w dzisiejszych czasach, zwrócił uwagę Sąd Apelacyjny w Lublinie w wyroku z dnia 27 listopada 2003 roku (sygn. II AKa 338/03)³².

Między art. 194 i 119 § 1 kk możliwy jest pomijalny zbieg przestępstw — jeśli ma miejsce, to w takim wypadku zastosowanie ma art. 119 kk, który według zasady konsumpcji wyłącza stosowanie art. 194 kk. Natomiast zbieg kumulatywny

²⁸ OSP 1999, poz. 117.

²⁹ OSNP 2011, nr 3–4, poz. 60.

³⁰ K. Gonera, *Przeciwdziałanie dyskryminacji w Polsce*, Warszawa 2004, s. 15.

³¹ I. Zgoliński, *Rozdział XXIV. Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzošek, Warszawa 2023, s. 751.

³² OSA 2005/6, poz. 39.

może nastąpić, gdy zachowanie sprawcy wypełnia znamiona przestępstwa określonego w art. 194 i 196, 231, 257 lub 262 kk³³.

W art. 119 § 1 kk, nazwanym przez Natalię Kłaczyńską antydyskryminacyjnym³⁴, przewidziana jest odpowiedzialność karna osób, które stosują przemoc lub groźbę bezprawną wobec grupy osób lub poszczególnej osoby z powodu jej przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej, wyznaniowej lub z powodu bezwyznaniowości. Podlegają one wówczas karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Ograniczanie innego człowieka w przysługujących mu prawach przy użyciu przemocy lub groźby bezprawnej wyklucza zastosowanie art. 194 kk, a skutkuje zakwalifikowaniem wspomnianego zachowania jako przestępstwa z art. 119 kk³⁵.

Natomiast w art. 257 kk przewidziana jest odpowiedzialność osób, które publicznie znieważają grupę ludności albo poszczególne osoby z powodu jej przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, wyznaniowej albo z powodu jej bezwyznaniowości lub z takich powodów naruszają nietykalność cielesną innej osoby.

Liczba deliktów naruszających art. 119 § 1 kk, w porównaniu do art. 194 kk, w ostatnich latach niestety systematycznie wzrasta. Art. 119 § 1 kk został umiejscowiony w rozdziale 16 kodeksu karnego, pierwszym rozdziale jego części szczególnej, obejmującym przestępstwa przeciwko pokojowi, ludzkości oraz przestępstwa wojenne. Świadczy to o najwyższej randze dóbr prawnych, które są chronione tym przepisem. Stosowanie przemocy lub groźby bezprawnej wobec grupy osób lub poszczególnych osób z powodu jej przynależności wyznaniowej lub z powodu jej bezwyznaniowości należy uznać za przestępstwa przeciwko ludzkości.

Porównując zaś art. 257 i 194 kk można stwierdzić, że art. 257 kk nie obejmuje wszystkich znamion, które zawiera art. 194 kk, dlatego też zachowanie sprawcy powodujące jednocześnie ograniczenie praw człowieka ze względu na przynależność wyznaniową lub bezwyznaniowość uzasadnia kumulatywną kwalifikację, a tym samym powołanie art. 194 kk³⁶.

Zakaz dyskryminacji ze względu na wyznanie lub światopogląd chroni też miejsca przeznaczone do publicznego kultu religijnego oraz przedmioty tego kultu. Przestępstwo dyskryminacji wyznaniowej jest ścigane z oskarżenia publicznego, co koliduje z konstytucyjną zasadą bezstronności (neutralności) światopoglądowej władz publicznych. Angażuje bowiem aparat państwa (prokuraturę) na rzecz ochrony pierwiastka religijnego. Wypada zgodzić się ze stanowiskiem, że w przypadku obrażenia uczuć osób niewierzących kwalifikacja czynu może zostać

³³ M. Poniatowski, *Dyskryminacja...*, s. 471.

³⁴ N. Kłaczyńska, *Rozdział XXIV. Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania*, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2014, s. 502.

³⁵ S. Hypś, *Rozdział XXIV. Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2024, s. 1340.

³⁶ R.A. Stefański, *Przestępstwo publicznego znieważenia grupy ludności lub osoby z powodu dyskryminacyjnego (art. 257 k.k.)*, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 6, s. 36.

oparta nie na art. 196 kk, ale na przepisach art. 212 kk (zniesławienie) lub 216 kk (znieważenie), a więc dotyczących przestępstw przeciwko czci, ewentualnie na art. 257 kk, penalizującym publiczne znieważanie grupy ludności albo poszczególnej osoby z powodu jej przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, wyznaniowej albo z powodu jej bezwyznaniowości.

We współczesnym polskim prawie brak jest instytucji indywidualnej skargi sądowej zarówno przeciwko dyskryminacji w ogóle, jak i przeciwko dyskryminacji ze względu na religię lub światopogląd (bezwyznaniowość) w sferze życia pozaprywatnego. Należy, poza postulatem jej wprowadzenia, opowiedzieć się za ułatwieniami dowodowymi w zakresie dochodzenia roszczeń z tego tytułu. Skarżący winien jedynie uprawdopodobnić zasadność zarzutu, zaś ciężar dowodu, że do dyskryminacji nie doszło, należy przenieść na podmiot obciążony zarzutem. Ma on z reguły silniejszą pozycję faktyczną. Ofierze należy jednoznacznie stworzyć możliwość dochodzenia zadośćuczynienia za krzywdę i odszkodowania za szkodę materialną. Zasadne jest zatem znowelizowanie art. 194 kk, przewidującego kryminalizację nierównego traktowania ze względu na wyznanie lub bezwyznaniowość. Na razie jest projekt rządowy, by dodać § 2, wprowadzający odpowiedzialność karną za zmuszanie człowieka do brania lub niebrania udziału w obrzędach religijnych.

Należy w pełni zgodzić się z poglądem Mariana Filara, że ochrona wolności światopoglądowej jest szczególnie ważna w sytuacji, w której poziom ideologizacji życia społecznego jest wysoki³⁷. A niestety po 1997 roku w zakresie wolności sumienia i wyznania uległ on podwyższeniu, do czego przyczynili się niektórzy politycy i niektórzy przedstawiciele Kościoła katolickiego w Polsce.

Zachowania składające się na przejawy dyskryminacji ze względu na wyznawaną religię lub wyznanie mogą realizować znamiona różnych typów przestępstw. Pomimo zakazu dyskryminacji przewidzianego w art. 194 kk kierunki przemian religijno-społecznych wskazują, że wspomniana kwestia może stać się jednym z czołowych problemów w dziedzinie prawa wyznaniowego, który będzie wymagał w przyszłości rozwiązania nie tylko w prawie polskim, ale przede wszystkim w praktyce³⁸.

³⁷ M. Filar, *Ochrona jednostki w nowym kodeksie karnym*, „Państwo i Prawo” 53, 1998, nr 9–10, s. 75.

³⁸ P. Borecki, *Zakaz dyskryminacji ze względu na wyznanie lub światopogląd w prawie polskim*, Polskie Towarzystwo Prawa Antydyskryminacyjnego, <http://ptpa.org.pl> (dostęp: 11.12.2024), s. 59–60.

Bibliografia

Akty prawne i orzeczenia sądowe

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz.U. Nr 78, poz. 483).
Dekret z dnia 5 sierpnia 1949 roku o ochronie wolności sumienia i wyznania (Dz.U. Nr 45, poz. 334).
Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 roku. Kodeks karny (Dz.U. Nr 13, poz. 94).
Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku. Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553).
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 września 2013 roku (sygn. II CSK 1/13), LEX nr 1388592.
OSP 1999, poz. 117.
OSA 2005/6, poz. 39.
OSNP 2011, nr 3–4, poz. 60.

Literatura

- Borecki P., *Zakaz dyskryminacji ze względu na wyznanie lub światopogląd w prawie polskim*, „Studia Prawnicze” 2015, z. 4.
Borecki P., *Zakaz dyskryminacji ze względu na wyznanie lub światopogląd w prawie polskim*, Polskie Towarzystwo Prawa Antydyskryminacyjnego, <http://ptpa.org.pl>site>files>publikacje>opinie>.
Cieślak W., *Prawo karne. Zarys instytucji i naczelné zasady*, Warszawa 2010.
Cylwik A., *Wolność sumienia i wyznania w konstytucji RP oraz jej ochrona prawnokarna*, [w:] *Ustrój państwa, myśl polityczno-prawna, współczesne systemy rządów. Prace ofiarowane prof. zw. nauk prawnych Adamowi Jamrozowi*, red. S. Bożyk, A. Olechno, Białystok 2018.
Filar M., *Ochrona jednostki w nowym kodeksie karnym*, „Państwo i Prawo” 53, 1998, nr 9–10.
Filar M., *Rozdział XXIV. Przepęstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, Warszawa 2016.
Gądzik Z., *Przepęstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania*, Warszawa 2021.
Gonera K., *Przeciwdziałanie dyskryminacji w Polsce*, Warszawa 2004.
Grudzińska K., *Sprawstwo czynu zabronionego w świetle art. 194 Kodeksu karnego z 1997 roku*, „Kośćiół i Prawo” 3, 2014, nr 1.
Hypś S., *Rozdział XXIV. Przepęstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2024.
Kłaczyńska N., *Prawnokarne znaczenie norm zawierające zakaz dyskryminacji*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2003, nr 12.
Kłaczyńska N., *Rozdział XXIV. Przepęstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania*, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2014.
Kozłowska-Kalisz P., *Rozdział XXIV. Przepęstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2010.
Kozłowska-Kalisz P., *Rozdział XXIV. Przepęstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2023.
Krukowski J., *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa 2008.
Lipiński K., *Rozdział XXIV. Przepęstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania*, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021.
Makarska M., *Przepęstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania w Kodeksie karnym z 1997 roku*, Lublin 2005.
Poniatowski M., *Dyskryminacja ze względów religijnych w zakresie zatrudnienia i pracy w kontekście art. 194 polskiego Kodeksu karnego z 1997 r.*, „Studia Redemptorskie” 2012, nr 10.

- Romański-Cebula S., *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania w polskim systemie prawnym*, Toruń 2020.
- Stefański R.A., *Prawo karne materialne. Część szczególna*, Warszawa 2009.
- Stefański R.A., *Przestępstwo publicznego znieważenia grupy ludności lub osoby z powodu dyskryminacyjnego (art. 257 k.k.)*, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 6.
- Wróbel W., *Komentarz do art. 194*, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. A. Wąsek, R. Zawłocki, t. 1, Warszawa 2010.
- Wróbel W., *Rozdział XXIV. Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania*, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna, t. 2. Komentarz do art. 117–211a*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2017.
- Wróbel W., *Rozdział XXIV. Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania*, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna, t. 2. Komentarz do art. 117–277*, red. A. Zoll, Kraków 2006.
- Wojciechowska J., *Rozdział XXIV. Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania*, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna, t. 1. Komentarz do art. 117–221*, red. A. Wąsek, Warszawa 2004.
- Zgoliński I., *Rozdział XXIV. Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2023.

Religious discrimination in light of the provisions of the Polish Penal Code of 1997

Summary

One of the torts provided for in the Polish Penal Code against freedom of conscience and religion is religious discrimination. It involves limiting a person's rights due to his or her religious affiliation or non-denomination. In addition to the basic article 194 of the Penal Code on discrimination, the Code also contains many other provisions containing various forms of religious discrimination, in which it is a secondary (additional) subject of legal protection. Although we do not have many cases of discrimination, protection against it is one of the guarantees of equality of persons before the law and the implementation of freedom of conscience and religion. Discrimination involves both religious and ideological intolerance and lack of respect for the rights of other people. For these reasons, it was criminalized as one of the most serious crimes against freedom of conscience and religion.

Keywords: non-denominationalism, religious discrimination, penal code, limitation of rights, religious affiliation